Smullen van de kolibrievlinder

Tekst: Ruud Costers

Zodra de dagen lengen verwacht de vlinderliefhebber een eerste ontmoeting met een als vlinder overwinterende dagvlinder. Zo kruiste al eens op 5 februari (1990) een mannetje citroenvlinder in hartje Amsterdam mijn pad. Denkend aan een nieuw vlinderseizoen hopen wij op bepaalde nieuwe soorten. Voor het jaar 2000 had ik het bescheiden aantal van twee soorten op mijn denkbeeldige verlanglijstje gezet. De soorten waren minder bescheiden: de dagvlinder rouwmantel en de nachtvlinder kolibrievlinder. De titel van dit stukje verraadt al dat de wens op mijn eerste waarneming van een kolibrievlinder (*Macroglossum stellatarum*) in vervulling is gegaan.

Summary

An encounter with a Humming-bird Hawk-moth is an amazing sight and inspired the author to write an article about this moth. The Humming-bird Hawk-moth (Macroglossum stellatarum) is a migrant moth from the Mediterranean. They arrive annually in the Netherlands and are observed in varying numbers, mostly in late summer.

De kolibrievlinder in foerageerhouding is lastig te fotograferen.
FOTO: DE VLINDERSTICHTING

Een bezoek aan een Achterhoekse tuin

Op 2 juni 2000 om 17.45 uur verscheen in onze tuin in Groenlo opeens een kolibrievlinder. Hij had het voorzien op de witte valeriaan (*Centranthus ruber albus*). Minutenlang hing hij voor de bloemen, waarbij zijn roltong als zuiger èn pijpleiding fungeerde voor het transport van de nectar. Even snel als hij gekomen was, vloog hij in een wilde beweging hoog en ver weg en ik verwachtte hem niet meer terug. Opeens was hij er dan weer voor een herhaalde langdurige foerage. Mijn echtgenote attendeerde mij op het geluid bij het aanvliegen, dat zij met snorrend en zoemend omschreef. Dat was tevergeefs, want ik hoorde het geluid niet. Het hoge geluid schijnt door vrouwen inderdaad beter te worden gehoord. Na een derde bezoek leek onze bijzondere gast voorgoed verdwenen. Vier foto's hebben wij van de vlinder in kolibrie-foerageer-houding gemaakt. Door de onvoorstelbaar snelle vleugelslag is de vleugel helaas niet scherp op de foto's vastgelegd. Om 21.30 uur verscheen hij toch opnieuw op het toneel met weer de witte valeriaan als middelpunt van zijn belangstelling. Na 2 juni hebben wij hem niet meer teruggezien.

Beschrijving

De kolibrievlinder is een nachtvlinder die tot de familie van de pijlstaartvlinders (*Sphingidae*) behoort. Jaarlijks trekt hij vanaf eind april maar vooral in juli vanuit het Middellandse Zeegebied naar ons land en brengt vervolgens één of twee generaties voort, waardoor wij hem nog tot in oktober of zelfs de eerste helft van november kunnen ontmoeten. Kolibrievlinders zouden er niet in slagen om in ons land met succes te overwinteren, maar sporadische waarnemingen in de maanden januari, februari en maart lijken deze veronderstelling te logenstraffen. Anders dan de indeling bij de nachtvlinders doet vermoeden, foerageert én trekt hij overdag. Het is een sterke trekvlinder die wij tot aan de poolcirkel en in de bergen tot boven de boomgrens kunnen tegenkomen. De soort wordt in ons land vrij algemeen genoemd en kan in alle streken en biotopen worden waargenomen. Door zijn onrustige vlieggedrag wordt hij ook wel onrustvlinder genoemd. Een andere niet meer gebruikte Nederlandse naam is meekrapvlinder naar de groen overwinterende plant uit de walstrofamilie. Hij weegt - zo las ik in een artikel in De Gelderlander - circa 0,30 gram en heeft per dag 0,47 gram nectar nodig om te

overleven. Daarin zit 0,11 gram suiker voor zijn energievoorziening. Als voedselplanten worden naast valeriaan onder andere (hang)geranium, jasmijn, judaspenning, kaardenbol, kamperfoelie, koekoeksbloem, lobelia, ooievaarsbek, petunia, phlox, verbena, vlinderstruik en ijzerhard genoemd.

Voorkomen in Nederland

In de periode 1943-1952 was de soort in ons land talrijker dan in de periode daarna. De meest recente goede jaren met meer dan 250 waarnemingen waren 1976 (1027 waarnemingen), 1984 (316), 1991 (308), 1986 (305), 1999 (294) en 1998 (256). In 1999 heeft stellig een rol gespeeld dat september in ons land de warmste septembermaand was sinds 1706. In het jaar 2000 was de kolibrievlinder in Zuid-Europa massaal aanwezig met soms tientallen vlinders bijeen op de nog bloeiende planten. De hittegolf ging daar gepaard met droogte en voedselschaarste en gevluchte vlinders zorgden in ons land voor een invasie, welke door het koele en regenachtige zomerweer helaas slechts kortstondig was. Bij verreweg de meeste meldingen in ons land gaat het om één individu maar op 16 september 1995 werden bij Warffum (Gr) liefst tien stuks tegelijk gezien. De tabel geeft een overzicht van het voorkomen in de periode 1989-1999 met per jaar het aantal waarnemingen, de datum en plaats van de vroegste en laatste waarneming en de piekdecade met tussen haakjes het aantal waargenomen vlinders.

De tabel laat zien dat de eerste waarnemingen gewoonlijk van midden maart tot midden april vallen. Uitzondering vormt 1992 met al drie onafhankelijke waarnemingen op 29 februari, maar dat was een schrikkeldag (in een niet-schrikkeljaar zou de datum 'gewoon' 1 maart zijn) èn het was zonnig met temperaturen tot 17° Celsius! Gelet op de weersomstandigheden voor migranten én het karakter van de betreffende winter in Nederland ging het bij de vroege eerste waarnemingen in de maanden februari, maart en april vermoedelijk alleen in 1989 (na een extreem zachte winter), 1992 en 1995 (na zachte winters), 1998 (na een zeer zachte winter) en 1999 (na een vrij zachte winter) om succesvolle overwinteraars. In 1996 (na een strenge winter) en 1997 (na een koude winter) zullen we met migranten te maken hebben gehad. De laatste kolibrievlinders worden meestal in de tweede helft van oktober in Zeeland opgemerkt. Voor de gehele vliegperiode geldt dat kolibrievlinders vooral langs de kust en met name in Zeeland voorkomen.

Ook de rups van de kolibrievlinder mag gezien worden.
FOTO: HENKJAN KIEVIT

jaar	aantal	eerste waarneming	piek	laatste waarneming
1989	56	06 mrt Terneuzen(Z)	11-20 jul (11)	medio okt
1990	157	10 jun Zuidzande(Z)	11-20 sep (26)	24 okt Lelystad(Fl)
1991	308	11 mei Langenboom(NB)	11-20 sep (83)	27 okt Cadzand(Z)
1992	6	29 feb Kloosterzande(Z)		
		29 feb Susteren(L)		
		29 feb Waalwijk(NB)	01-10 aug (12)	24 sep Boskoop(ZH)
1993	22	?? mei Egmond(NH)	21-30 jun (8)	30 sep Middelharnis(ZH)
1994	279	06 jun Echt(L)	21-31 aug (62)	24 okt Terneuzen(Z)
1995	164	11 mrt Coevorden(Dr)		
		11 mrt Steyl(L)	11-20 sep (30)	29 okt Melissant(Z)
1996	195	18 apr Arnhem(Gld)	11-20 jun (24)	22 okt Hulst(Z)
1997	57	30 mrt St.Jansteen(Z)	21-31 aug (7)	19 okt Wissenkerke(Z)
1998	256	12 apr Kloetinge(Z)	01-10 aug (138)	17 okt Domburg(Z)
1999	294	31 mrt Amstelveen(NH)	11-20 sep (47)	29 okt Rozenburg(ZH)

Tabel 1. Karakterisering van het voorkomen van de kolibrievlinder in Nederland 1989-1999.

Ten slotte

De kolibrievlinder is landelijk gezien een jaarlijks in wisselend aantal voorkomende trekvlinder. Zeeuwen hebben de beste kans op zijn aangenaam bezoek. De overige Nederlanders mogen zich geluksvlinders voelen wanneer zij kunnen smullen van de aanblik van een smullende kolibrievlinder. Bij het beschrijven van mijn indrukwekkende eerste ontmoeting komt een sterk verlangen naar een hernieuwde kennismaking in mij op. ■

Literatuur

Gronert, Rineke (2000). Waarnemingsarchief natuurorganisatie de Windbreker (niet gepubliceerd).
Vos, R de ea. (1989 t/m 1999). Trekvlinders 1989 t/m 1998. Entomologische berichten 51 t/m 59.
Vos, R de (1992). Handleiding bij het waarnemen en registreren van Nederlandse trekvlinders. Trekvlinderregistratie Nederland.
Vos, Rob de (2000). Nieuwsbrief Trekvlinderregistratie Nederland 7(2).